

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΒΡΑΪΛΑ-ΑΡΜΕΝΗ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐπιτρέψτε μου νά λάβω τόν λόγο* ἀπόψε ὡς πρόεδρος καί τῶν τριῶν συνεργαζομένων φορέων πού ἀνέλαβαν τήν πρωτοβουλία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἑκατονταετίας ἀπό τόν θάνατο τοῦ ρωμαλέου Ἑλληνοστοχαστῆ Πέτρου Βραΐλα-Αρμένη ὁ ὁποῖος τόσες πλευρές τοῦ ἑαυτοῦ του ἔχει νά ἐπιδείξει. Ἦδη ὡς πολιτικός ἤ ὡς διπλωμάτης ὁ Βραΐλας θά εἶταν δυνατόν νά ἔχει ἀπασχολήσει πολύ ἔντονα τοὺς μελετητάς του. Ὅλες ὁμως τίς ὄψεις τῆς προσωπικότητός του τίς ὑπερβαίνει ἐκείνη τοῦ φιλοσόφου.

Στά ἑκατό χρόνια πού πέρασαν ἀπό τήν ἐποχή πού, τιμῆς ἔνεκεν, ἕνα ἀγγλικό πολεμικό καράβι μετέφερε τήν σορό τοῦ Βραΐλα στήν Κέρκυρα, τό ἔργο τοῦ μεγαλύτερου Ἑλληνοστοχαστῆ τοῦ 19ου αἰῶνος ὄχι μόνο δέν ἔχει χάσει τήν φρεσκάδα καί τήν ἐπικαιρότητά του, ἀλλά καί ἔχει ἀποκτήσει στίς ἡμέρες μας ἰδιαίτερη ἀξία καί σπουδαιότητα πρόσθετες, ἐξ αἰτίας τῆς εὐρύτητος τῶν ἀντιλήψεων τίς ὁποῖες ἐκφράζει.

Ἡ προσφορά τοῦ Βραΐλα, προσφορά τεράστιας σημασίας, συνίσταται στό ὅτι ὁ ἴδιος κατώρθωσε νά συνδέσῃ τήν μεγάλη φιλοσοφική παράδοση πρὸς τήν νεώτερη φιλοσοφική διάνοηση τῆς Εὐρώπης, καί νά πληρώσει, μέ τόν τρόπο αὐτό, ἕνα τεράστιο κενό πού εἶχε δημιουργηθῆ στήν Ἑλλάδα ἀπό τότε πού σ' αὐτήν εἶχε τελειωτικά ἐκλείψει ἡ μακραίωση παρουσία τοῦ Ἀριστοτέλη, δηλαδή ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα, ὡς τά μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἐπὶ μίαν ἑκατονταετία ἡ ἑλληνική διάνοηση εἶχε ἀποκλειστικά στραφῆ πρὸς τόν εὐρωπαϊκό διαφωτισμό. Οἱ νέες ἰδέες ὁμως, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ ἑλληνική Ἐπανάσταση ἄμεσα ἐμπνεύστηκε τίς ἀρχές της, εἶχαν ἀπόλυτην ἀνάγκη μιᾶς ἀποκλειστικῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς θεμελίωσης. Καί τήν θεμελίωση αὐτή τήν προσέφερε, ἐκ τῶν ὑστέρων, ἡ φιλοσοφία τοῦ Βραΐλα, μέ τόν ἐθνικό καί οἰκουμενικό, ταυτόχρονα, χαρακτήρα της. Νεώτερη φιλοσοφία στήν Ἑλλάδα, μέ τήν αὐστηρή σημασία τοῦ ὄρου, μόνο μέ τόν Βραΐλα ἄρχισε νά ὑπάρχει.

Ὁ Βραΐλας δέν ἀνήκει πιά στήν γενεά τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους. Αὐτή εἶχε ἤδη ἐκλείψει στήν ἐποχή του. Ὁ Βραΐλας εἶναι, κυριολεκτικά, ἕνας μοντέρνος στοχαστής ὁ ὁποῖος ἔφερε τήν φιλοσοφοῦσα Ἑλλάδα στήν Εὐρώπη. Ἡ φιλοσοφία του εἶναι ἡ πρώτη νεοελληνική φιλοσοφία πού ὑπερέβη τά ὄρια τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, γιά νά γίνῃ ἀντικείμενο θαυμασμοῦ στό ἐξωτερικό. Ἡ πολύτομη σχολιασμένη ἐκδοση τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τοῦ Βραΐλα, πού βρίσκεται σήμερα στόν δρόμο τῆς ὀλοκλήρωσής της, θά ἐπιτρέψῃ μιᾶ νέα προσέγγιση τοῦ στοχασμοῦ του, καί θ' ἀποτελέσει τήν βάση γιά μίαν ἐπιστημονική ἐκμετάλλευση τῶν ἀπόψεών του.

Αὐτό τό μεγάλο τέκνο τῆς Κερκύρας, τῆς Ἑλλάδος, τιμᾶμε σήμερα, ὅπως τό τιμῆσαμε τόν περασμένον Σεπτέμβριο στήν γενετείρά του, ὅπου, ἀποκαλύπτοντας τήν χάλκινη προτομή του, ἀποκαλυφθήκαμε οἱ ἴδιοι ἐμπρός στήν ἐπιστημονική καί στήν ἐθνική προσφορά του.

Περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον τομέα τοῦ βραϊλιανοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος,

ένος συστήματος πλήρους και μέ αξιοθαύμαστη συνοχή, συμβαίνει νά μ' έχει άπασχολήσει ή αισθητική του Βράϊλα, στής όποιας τήν γενικώτερη αξιολόγηση θά προσπαθήσω νά προβώ σήμερα ενώπιόν Σας.

Ή αξία τής φιλοσοφικής διανοήσεως του Βράϊλα έγκειται άκριβώς στο πρόγραμμα του νά καταστήσει τόν έλληνικό φιλοσοφικό στοχασμό, ίκανόν νά εισχωρήσει στην Εύρώπη, αλλά και νά έπαναφέρει τήν ευρωπαϊκή φιλοσοφία στο μεσογειακό κλίμα όπου αυτή είχε γεννηθή. Γι' αυτόν, άλλωστε, τόν λόγο ο Βράϊλας έστράφη προς τήν θεώρηση τής πλευράς εκείνης τής ευρωπαϊκής φιλοσοφίας πού ευχερέστερα προσαρμοζόταν στις άπαιτήσεις μιās μεταθέσεως του είδους αυτού. Ή γόνιμη, μάλιστα, γνωριμία του μέ τήν εκλεκτική κίνηση στην Γαλλία απέβη ο άναγκαίος συνδετικός κρίκος για τήν προσέγγιση δύο παραδόσεων πού είχαν προέλθει από τήν ίδια πηγή, και πού, μέ τήν πάροδο του χρόνου, είχαν εμπλουτισθή, μέ προσκρηματικά στοιχεία τά όποια επέτρεπαν τόν συνεχή διαφορισμό της.

Ή σύνδεση αυτή άφορα, άφ' ενός, και κατά κύριον λόγο, στην προσέγγιση όρισμένων εκ παραδόσεως προσφιλών θεμάτων τής δυτικής φιλοσοφίας, ιδιαίτερα του τριπτύχου τών έννοιών του άληθοϋς, του όραιοϋ και του άγαθοϋ, τά όποια είχε αρχικά προβάλλει τό γερμανικό πνεϋμα, και τά όποια, άργότερα υίοθετήθηκαν από τόν γαλλικόν εκλεκτικισμό· άφ' έτέρου, στην υίοθέτηση όρισμένων βασικών άξιών πού χαρακτηρίζουν τήν πρό του Βράϊλα έλληνική διάνοηση, και πού αναφέρονται στην άνά τούς αιώνες επιβίωση του έλληνικού πνεύματος, και στην ιστορική σύλληψη τής σημασίας τής επιβιώσεως αυτής, όπως άλλωστε τήν εκθέτει ο ίδιος ο φιλόσοφος σε δύο σύντομα άρθρα του πού επιγράφονται *Άνατολή και Δύσις*, και *Περί τής ιστορικής άποστολής του έλληνισμού*, άν και άκόμη πίο διαφωτιστικά για τήν γενικήν αυτή φιλοσοφική τοποθέτηση του Βράϊλα είναι τά συνθετικότερα έργα του, τό *Δοκίμιον περί τών πρώτων ιδεών και αρχών*, και τά *Θεωρητικής και πρακτικής φιλοσοφίας στοιχεία*.

Ο τομέας όμως όπου, μέ μεγαλύτερο ένδιαφέρον και μέ περισσότερη πρωτοτυπία, επικεντρώθηκε ο στοχασμός του Βράϊλα υπήρξε, άναμφισβήτητα, ή αισθητική τής όποιας τά προβλήματα εξετάσθηκαν από τόν φιλόσοφο μέ πολλή προσοχή και μέ δυναμισμόν και σε όλόκληρη σειρά μελετημάτων. Πράγματι, αντιμετωπίζοντας τά προβλήματα αυτά, ο Βράϊλας συνέδεσε δυναμικά τό όραϊόν, πού τό έθεώρησε ως κέντρο κάθε αισθητικού προβληματισμού, προς τό δν τό όποϊόν συνέλαβε ως επιδεχόμενο έξαρση και ύπεροχή, δηλαδή άναγωγή σε καταστάσεις πού, κατ' αυτόν, τό επιβάλλουν ως αισθητικά αξιόλογο. Όπως στον τομέα τής όντολογίας γενικώς, έτσι και στον τομέα τής αισθητικής ο Βράϊλας είναι ρεαλιστής. Κατ' αυτόν, περισσότερο από ιδέα, τό όραϊο είναι παρουσία πραγματική. Έξ άλλου, έχοντας ως άφετηρία, αυτή τήν βασική θέση, ο Βράϊλας, προσπαθεί νά συνδυάσει, διά μέσου τών εκλεκτικισμών του Cousin και του Jouffroy, αλλά και διά μέσου τών καντιανών θέσεων και τών αισθητικών άντιλήψεων του Lénêque, τήν πλατωνικήν αισθητική προς τήν άριστοτελική, μέ ουσιαστικήν όμως άναφορά σε μιάν καρτεσιανής εμπνεύσεως πνευματοκρατία. Είναι μάλιστα δυνατόν νά λεχθή πως, από τήν άποψη αυτήν, ή αισθητική θεωρία του Βράϊλα κατέχει κεντρική και προνομοϋχο θέση μέσα στο φιλοσοφικό του σύστημα τό όποϊόν, άλλωστε, διακρίνεται για συνοχή και ένότητα ιδιαίτερες. Ή προτίμηση αυτή όφείλεται στην κεντρική σπουδαιότητα πού

ο Βράϊλας αποδίδει όχι μόνο στην αναγνώριση τής σημασίας που έχει για τήν συνείδηση ή βιούμενη παρουσία του ωραίου και τής τέχνης, αλλά και στην αξιολόγηση τής όντολογικής υπεροχής τήν όποιαν τό ωραίο συνιστά και εκφράζει συγχρόνως.

Πόσο έντονα ο Βράϊλας προβληματίστηκε σχετικά πρός τό ωραίο και πρός τό καλλιτεχνικά υπέρτερο φαίνεται σαφώς από τήν σειρά τών μελετῶν που ο ίδιος αφιέρωσε στην αισθητική, μελετῶν που σηματοδοτοῦν ὀλόκληρη τήν φιλοσοφική του σταδιοδρομία, από τήν ἀρχή της μέχρι τό ἔσχατο σημεῖο της¹. Πράγματι, ἐκτός ἀπό τά κεφάλαια τοῦ *Δοκιμίου* καί τών *Στοιχείων*, ὅπου ο ἴδιος ἀσχολεῖται συστηματικά στό πρόβλημα τοῦ ωραίου καί τών καλῶν τεχνῶν, ο Βράϊλας ἐδημοσίευσε περισσότερα ἀπό 15 μεγάλα ἄρθρα ὅπου ἐξέτασε, κατά σειράν, τό ωραίο, τό ἰδανικό, καθώς καί κάθε μίαν ἀπό τίς καλές τέχνες. Ὅπωςδήποτε ὁμως, τό ἔργο που προσφέρεται κατά καλύτερο τρόπον γιά νά ἐκτιμηθῆ ἡ προσφορά τοῦ Βράϊλα, μολονότι ἄγνωστο, ἡμιτελές καί, ἐν πολλοῖς, ἀποσπασματικό, εἶναι αὐτό που ἐδημοσιεύθη ὑπό τόν τίτλο *Ἱστορία καί ὀρισμός τής ἐννοίας τοῦ καλοῦ*, καί τό ὅποιον ὀφειλομε νά ἐξετάσωμε προσεκτικά, ἄν ἐπιθυμοῦμε νά διαμορφώσωμε μίαν σαφή εἰκόνα τής βραϊλιανῆς προσφοράς στό πεδίο τής αισθητικῆς.

Ἡ στάση τοῦ φιλοσόφου κατά τήν ἐκ μέρος του ἱστορικῆν ἀναδρομή στίς παλαιότερες καί στίς νεώτερες αισθητικές θεωρίες τίς ὅποιες ο ἴδιος ἐκθέτει καί ὑποβάλλει σέ κριτική στό ἔργο του αὐτό, εἶναι ἐνδεικτική τών προσωπικῶν του ἀντιλήψεων ὡς πρός τήν ἐννοια τοῦ ωραίου, που ἐξετάζεται καί ἀπ' αὐτόν όχι μόνο ἱστορικά, ἀλλά καί συστηματικά. Φιλόσοφος τοῦ ὄντος, ο Βράϊλας θεωρεῖ ὅτι γίνεσθαι παρατηρεῖται μόνο ὡς πρός τά προϊόντα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καί τής δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ τελευταίου αὐτοῦ.

Κατά τόν Βράϊλα, ὑπάρχει γίνεσθαι στην σύλληψη καί στην δημιουργία τοῦ ωραίου, καί όχι σ' αὐτό τό ἴδιο ωραίο που εἶναι ὄν ἀμετάβλητο. Ἡ ἱστορικῆ λοιπόν θεμελίωση τής ἰδέας τοῦ ωραίου, ὅπως αὐτή μαρτυρεῖται στό ἔργο τοῦ Βράϊλα, ἐμφανίζεται ὡς τό ἀπήχημα μιάς ἐγελιανῆς θεωρήσεώς του. Ὡστόσο ο Βράϊλας κάθε ἄλλο παρά ἄγνοεῖ μιά καθαρήν ὄντολογία τοῦ ωραίου, ἡ ὅποια, ἄν καί θεμελιώνεται ἐπάνω σέ πλατωνικές καί ἄριστοτελικές περί τοῦ ὄντος ἀντιλήψεις, περιέχει πολλές ἀπόψεις που ἐμφανίζουν έντονα προσωπικόν τόνο. Γιά τόν Βράϊλα, ἄλλωστε, ὁ διαφορισμός τής ἐννοιας τοῦ ωραίου στόν χρόνο καί στόν χῶρο, ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα καθαρά ἱστορικό ὀφειλόμενο στόν διαφορισμό τής καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεώς του. Ἡ ἀνάγκη τής ἐκ μέρος τοῦ Βράϊλα συστηματικῆς κριτικῆς ταξινομήσεως τών προβραϊλιανῶν θεωριῶν πηγάζει ἀπό τήν κατ' αὐτόν τάση τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος νά ἐστιάζει τό ἐνδιαφέρον του διαδοχικά στίς ἐννοιες τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κόσμου καί τοῦ Θεοῦ, που, ὀδσιαστικά συνιστοῦν τίς τρεῖς πηγές ἐνδιαφέροντος, καί τά τρία διαδοχικά ἐπίπεδα ἀπό τά ὅποια διέρχεται ὀλοκληρωμένος φιλοσοφικός στοχασμός. Τό τριμελές αὐτό πρότυπο χρησιμεύει γιά τήν κατάταξη, ἀπό τόν Βράϊλα, τών αισθητικῶν ἐκείνων θεωριῶν που χαρακτηρίζονται ὡς αισθησιοκρατικές, ὡς ἰδεαλιστικές καί ὡς πανθειστικές, ἀντιστοίχως. Κατά τόν φιλόσοφο, οἱ διάφοροι δημιουργοί θεωριῶν ἀναγομένων καί στίς τρεῖς αὐτές τάξεις ἀπέτυχαν στό νά θεμελιώσουν μία αισθητική μέ ἰσχύν καθολική, ἐπειδή πράγματι καθεμίᾳ ἀπ' αὐτές ἀποτελεῖ τό πλαίσιο διαμορφώσεως αισθητικῶν θεωριῶν «ἀποκλειστι-

κῶν», θεωριῶν δηλαδή πού, ἀφοῦ θεμελιώνονται ἐπάνω σέ μίαν μόνο ἀπό τίς τρεῖς δυνατές πηγές κάθε φιλοσοφίας, καταλήγουν σ' ἕναν σχετικισμό, σ' ἕναν ὑποκειμενισμό, καί σέ μιά ἄρση καί αὐτῶν τῶν ἀρχικῶν θέσεών τους, ἀντιστοιχῶς.

Ἐπάρχουν, βέβαια, κατὰ τόν Βράϊλα, ἐκτός ἀπό τίς «ἀποκλειστικές» αὐτές θεωρίες καί οἱ ἄλλες θεωρίες ὅσες δέν χαρακτηρίζονται «ἀποκλειστικές», ἐκεῖνες λ.χ. πού ἐμπνέονται ἀπό τίς ἀρχές τῆς σκοτικῆς φιλοσοφίας, ἢ ἐκεῖνες πού διαμορφώθηκαν ἀπό ὄσους στοχαστάς ἀπετέλεσαν τήν γαλλική ἐκλεκτική σχολή τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, καί, οἱ ὅποιες, ἂν καί ὑπολαμβάνουν τίς τρεῖς πηγές τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως ὡς πηγές πού σχηματίζουν μίαν ἐνιαίαν πραγματικότητα, ὡδήγησαν, ὥστόσο, σέ μετριώτατα ἀποτελέσματα ὡς ἐκ τοῦ ὅτι βασίσθηκαν σέ ὀρισμούς τοῦ ὠραίου οἱ ὅποιοι δέν ἦσαν ὀρθοί.

Στό σημεῖο αὐτό ἐπιβάλλεται νά λεχθῆ πῶς ἡ ἀστοχία ὄλων τῶν προβραϊλιανῶν αἰσθητικῶν θεωριῶν ὀφείλεται στό ὅτι οἱ δημιουργοί τους ἐστηρίχθησαν σέ ὀρισμούς τοῦ ὠραίου μονομερεῖς. Ὁ Βράϊλας προσπαθεῖ νά ὑπερβῆ τίς κατ' αὐτόν ἀδυναμίες τῶν θεωριῶν ἐκείνων ἀπό τίς ὁποῖες καί ὁ ἴδιος ἀναμφισβήτητα ἐμπνέεται, καί ἐπιδιώκει νά δομήσει τήν ἰδική του αἰσθητική θεωρία ἐκκινῶντας ἀπό τήν ἀναζήτηση ἑνός γενικώτερα ἀποδεκτοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ὠραίου, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς περιοριστικούς ὀρισμούς τοῦ ὠραίου στοὺς ὁποῖους κατέφυγαν οἱ δημιουργοί τῶν θεωριῶν τίς ὁποῖες ὁ ἴδιος ἀπορρίπτει. Σημεῖο ἐκκινήσεως τοῦ Βράϊλα ἀποτελεῖ ἡ ἰδέα πῶς κάθε φιλοσοφική σύλληψη ἐπιβάλλεται νά στηρίζεται σέ μίαν ὄντολογική θεώρηση, καί πῶς τὸ ὄν κατέχει κεντρική θέση σέ κάθε προβληματισμό πού ἀφορᾶ στόν κόσμον καί γενικότερα στήν ζωή. Μὲ τόν τρόπο αὐτόν, ὁ Βράϊλας ἄγεται στό νά δημιουργῆσει μίαν ὄντολογικῆς χροιάς αἰσθητική θεωρία. Ἀπὸ τήν ἀποψη αὐτήν, ὁ ἴδιος προσαρμόζεται συνεπῆς πρὸς τόν εὐρύτερον φιλοσοφικό του προβληματισμό.

Κατὰ τόν Βράϊλα, συνεπῶς, τὸ «ὠραῖο εἶναι ὄντοτης», ὅπως καί τὸ ὄν, ὄντοτης δηλαδή πού ἐμφανίζει ὄλα τὰ στοιχεῖα τοῦ ὄντος, σέ βαθμὸν ὁμοῦ καί ὑπερέχοντα ἀπολύτως, ἔτσι ὥστε ν' ἀποβαίνει, στήν κλίμακα τῶν ἀξιών, ὁ ἐνδιάμεσος ὄρος μεταξύ τοῦ ἀπλοῦ ὄντος καί τοῦ υπερτάτου ὄντος.

Ἀπὸ τήν ὀπτικήν αὐτή γωνία, τὸ ὠραῖο ταυτίζεται, κατὰ τόν Βράϊλα, πρὸς τὸ ἰδανικό. Μιά τοποθέτηση τοῦ εἶδους αὐτοῦ φαίνεται νά ἀμβλύνει τίς τυχόν δυσχέρειες μᾶς αἰσθητικῆς πού, οὐσιαστικά, ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὸ αἶτημα τῆς κυριαρχίας τῶν αἰσθήσεων. Ἐξ ἄλλου, ὁ Βράϊλας ἐπιμένει ἐπὶ τοῦ ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ὠραίου διαφορίζεται καθ' ὅσον ἀφορᾶ στοὺς τρόπους ἐκφράσεώς της στήν συνείδηση. Συγκεκριμένα, ὁ Βράϊλας ὑποστηρίζει πῶς εἶναι εὐχερῆς μιά μετάβαση, δίχως ἐνδιάμεση βαθμίδα, ἀπὸ τὸ κάλλος τοῦ πνεύματος στό κάλλος τῆς καρδιάς ἢ στό κάλλος τῆς πράξης, καί ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ στό ὠραῖο ἢ στό ἀγαθὸ μὲ τήν βοήθεια τῶν ἀντιστοιχῶν πρὸς καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἐννοιῶν τῆς μεγαλοφυΐας, τῆς ἄκρας εὐαισθησίας, καί τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας. Νομίζω πῶς ὁ διαφορισμὸς αὐτός εἶναι δυνατόν νά ἐξεικονισθῆ μὲ ἕνα τριγωνικὸ σχῆμα, καί ὄχι μὲ μίαν εὐθεῖα, γιατί στήν τελευταίαν αὐτή περίπτωση, ἀφ' ἑνός δέν θά ἦταν ἄμεσος προκειμένου γιὰ τοὺς δύο ἐξωτερικούς ὄρους, ἐνῶ, ἀφ' ἑτέρου, θά συνεπήγετο, σέ ἐπίπεδο θεωρητικὸ, ἕνα εἶδος ἀξιολογικῆς (δηλαδή ποιητικῆς) κλίμακας. Μιά κλίμαξ τοῦ εἶδους αὐτοῦ ὁμοῦ δέν εἶναι δυνατόν νά νοηθῆ παρά μόνο κάτα τήν ἔνταση τῆς ὑπάρξεως, καί πάλι μόνο προ-

κειμένου για τούς τρεις βαθμούς του ὄντος, τόν ἀπλό, τόν ὑπέροχο καί τόν ὑπέρτατον. Εἶναι φανερό πώς οἱ στοχασμοί τοῦ Βράϊλα, στίς ὁποίους οἱ παρατηρήσεις αὐτές ἀναφέρονται, ἔχουν κατ' εὐθείαν ἐμπνευσθῆ ἀπό θέσεις ἐκλεκτικές· οἱ λύσεις ὁμοῦς πού προτείνονται ἀπό τόν φιλόσοφο γιά τά προβλήματα τῆς θεμελιώσεως τῆς αἰσθητικῆς εἶναι ἐντελῶς προσωπικές.

Ἡ θεωρία τοῦ ὀραίου συμπληρώνεται μέ τήν ἐξέταση τῶν ἐννοιῶν τοῦ ὑψηλοῦ καί τοῦ χαριέντος. Παρά τήν ἀντίθετη ἄποψη τῆς καντιανῆς αἰσθητικῆς κριτικῆς, πού θέλει λ.χ. τό ὀραῖο καί τό ὑψηλό ν' ἀντιτίθενται τό ἓνα πρὸς τό ἄλλο κατά τρόπον μὴ ἀναγώγιμον, γιά τόν Βράϊλα ὀραῖο, ὑψηλό καί χαριέν δέν εἶναι παρά ιδιαίτερες ἢ εἰδικές περιπτώσεις τῆς παρουσίας τοῦ ὀραίου, οἱ ὁποῖες ἐπιτρέπουν, κάτω ἀπό ὀρισμένες συνθήκες, τόν ἀκριβέστερον καθορισμό τοῦ κάλλους τό ὁποῖο ὀρίζεται ἀπό τόν Βράϊλα ὡς *ὑπεροχὴ ὄντότητος* ἢ, ὅπερ τό αὐτό, ὡς *ὑπέροχος ὄντοτης* πού ἐκδηλώνεται (ὄχι μόνο στήν ὕλική, στήν νοητή καί στήν ἠθική φύση, ἀλλά καί στήν τέχνη, σύμφωνα πρὸς τόν συνθετικόν ὀρισμό τόν ὁποῖον πρὶν ἀπό τρεῖς δεκαετίες περίπου, ἔχω ἤδη διατυπώσει) ὡς «ὄντοτης, ἰσορροποῦσα, σύμμετρος καί ἐπιβαλλομένη στήν ἀνθρώπινη εὐαισθησία», ὡς ὄντοτης, πού, ὥστόσο, «στήν περίπτωση ὅπου οἱ ἀναλογίες της καταστοῦν ἀσύμμετρος, χαρακτηρίζεται ἡ ἴδια ὡς ὑψηλό, ἐνῶ ὅταν ἐμφανίσει τήν ὄψη μᾶς *ilarās eumeneias*, ἡ ἴδια πάντοτε αὐτή ὄντοτης χαρακτηρίζεται ὡς χαριέν, καί πού, τέλος, ὅταν ἀπολέσει τήν ἰσορροπία της, τότε χαρακτηρίζεται ὡς γελοῖο», ὡς κάτι πού, κατά τόν ὀρισμό τοῦ Ἀριστοτέλους, εἶναι «αἰσχρὸς ἀνώδυνον καί οὐ φαρτικόν», κάτι δηλαδή πού, «ὡς οὐσία κατώτερη καί ἀτελέστερη, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνισορροπίας τήν ὁποῖαν ἐκφράζει, καθιστᾶ ἐμφανέστερη τοῦ ὀραίου τήν τελειότητα».

Ὅπως ὅποτε, ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Βράϊλα δέν εἶναι μόνο θεωρητικὴ, ἀλλὰ ἀναφέρεται καί στήν ἐφαρμογὴ τοῦ κάλλους. Ἀπὸ τήν ἀναφορὰ αὐτὴν τῆς βραϊλιανῆς αἰσθητικῆς σέ μιά δυνατὴ ἐφαρμοστικὴ διαδικασία ἀπορρέει καί ἡ σημασία τὴν ὁποῖαν ὁ Βράϊλας ἀποδίδει στό σύστημα τῶν τεχνῶν πού, ὄλες μαζί καί κάθε μιά τους χωριστά, ἀποτελοῦν μέθοδο ἀπλῆς δηλώσεως τῆς ἐκφράσεως τῆς ὄντοτης τὴν ὁποῖαν τό «ὀραῖο» συνιστᾶ. Εἶναι φανερό πώς ὁ Βράϊλας συνδυάζει, στό σημεῖο αὐτό, ἓναν καρτεσιανῆς ἐμπνεύσεως ὀρθολογισμό πρὸς ἓναν ἀπριορισμὸν ἐμπνεύσεως καντιανῆς, ὅπως αὐτὸς εἶχεν ἤδη υἱοθετηθῆ ἀπὸ τόν γαλλικόν ἐκλεκτικισμό, σέ συνδυασμό πρὸς στοιχεῖα προελεύσεως πλατωνικῆς καί νεοπλατωνικῆς.

Υπάρχουν, ἀναμφισβήτητα, αἰσθητικὲς θεωρήσεις πού ἐξήσκησαν οὐσιώδη ἐπιρροή στήν εὐρωπαϊκὴ δύση, καί πού ἀγνοήθηκαν ἢ πού δέν ἐτέθησαν κἂν σαφῶς ἀπὸ τόν Βράϊλα. Στό βραϊλιανό ὁμοῦς ἔργο ἀναφαίνονται καί προβλήματα νέα τά ὁποῖα πρῶτος ἔθεσεν ὁ ἴδιος ὁ Βράϊλας, καί τά ὁποῖα οὐδέποτε πιά ἐτέθησαν ἀπὸ τούς μεταγενεστέρους του, κατά τρόπον ὁμοῖο πρὸς τόν ἰδικόν του. Ἴσως αὐτὴ καί μόνο ἡ διαπίστωση ν' ἀποτελεῖ ἔνδειξη πώς ἡ φιλοσοφία τοῦ Βράϊλα θά ἔπρεπε νά εἶχε τύχει, ἀπὸ τόν περασμένον ἤδη αἰῶνα, εὐρύτερης διεθνοῦς προβολῆς ἀπὸ τούς ἑλληνας φιλοσοφοῦντας.

Ἄν θελήσωμε, τέλος, νά στρέψουμε τήν προσοχή μας πρὸς τά ἐπὶ μέρους ἐλάσσονα κείμενα τοῦ Βράϊλα, πού ἀναφέρονται στήν αἰσθητικὴ, θά παρατηρήσωμε πώς, ἀπὸ ἄποψη θεαματικῆν, ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό ἄρθρο του πού τιτλοφορεῖται *Περί ἰδανικοῦ*, ὅπου θίγονται, διαδοχικὰ καί κατά τρόπον διεξοδικόν,

θέματα αναφερόμενα, πρώτον, στην ανθρώπινη εφεση επιτελέσεως του πέρα και του «υπεράνω» του πραγματικού· δεύτερον, στις νοητικές δυνάμεις διά των οποίων επιτυγχάνεται ή μέχρι του ιδανικού άνοδος· τρίτον, στους σταθμούς αυτής της άνοδου, καθώς και στην σύνδεση της πορείας αυτής προς την πορεία του λόγου, αλλά και στην καλλιτεχνία, νοουμένη ως κατ' έξοχήν περιοχή εντός της οποίας δλόκληρη αυτή ή πορεία εκδηλώνεται· τέταρτον, στις επιστημολογικές και στις ήθικές προεκτάσεις του θέματος· και, πέμπτον, σε μίαν ιστορικήν άνασκόπηση της έννοιας του ιδανικού.

Τό *Περί καλού* άρθρο του Βράϊλα όχι μόνο προεκτείνει τις σχετικές άπόψεις των αντίστοιχων κεφαλαίων που συναποτελούν τις μεγάλες βραϊλιανές συνθέσεις, αλλά και συνιστά συγχρόνως μετάβαση προς την εξέταση του νοήματος της τέχνης, καθώς και του νοήματος καθεμιάς από τις καλές τέχνες τις οποίες ο φιλόσοφος διερευνά με μέθοδο τόσο ιατρική όσο και αναλυτική και έρμηνευτική.

Τό βραϊλιανό σύστημα των τεχνών άρθρώνεται άφ' ενός με βάση την διάκριση τεχνών που ενεργούν είτε μέσα στον χώρο είτε μέσα στον χρόνο, και, άφ' ετέρου, κατά τό πρότυπο των κλασσικών διαιρέσεων του 18ου αιώνας. Είναι φανερό πώς ή άρθρωση του συστήματος αυτού άποσκοπεί σε μίαν αξιολογικήν ένοποίηση των τεχνών δι' άναγωγής της ούσίας καθεμιάς άπ' αυτές στην ιδέα της τάξεως ή οποία, υπερβαίνοντας τό επίπεδο του κάλλους, εκφράζει τον αντικειμενικό λόγο τον όποιον και πραγματοποιεί.

Σέ τελικήν άνάλυση, ή φιλοσοφία του Βράϊλα, ή οποία είναι ή έκφραση ενός άπολύτου αντικειμενισμού που αντίστρατεύεται κι αυτήν άκόμη την καντιανή κριτικήν, ως ύποκειμενιστική, δέν είναι δυνατόν ν' άφομοιώσει λ.χ. την θεωρία περί της συμπαθητικής φαντασίας που εισήχθη στην Γαλλία από τον Jouffroy, και που διαδόθηκε εύρύτατα, πριν έμφανισθή και στην Γερμανία, διά του Lipps, ως θεωρία περί της Einfühlung.

Σχετικώς προς τά αισθητικά προβλήματα που έθεσε ο γαλλικός έκλεκτικισμός, και που υιοθέτησε ο Βράϊλας, είναι δυνατόν νά λεχθή ότι αυτά άποτελούν την πίο λειτουργικήν όψη της βραϊλιανής αισθητικής θεωρίας. Τά νέα στοιχεία που ένεφάνισε ή θεωρία αυτή είναι, πρώτον, ή θεώρηση του ώραιου ως έξυψώσεως του δντος, θεώρηση που πιθανότατα άπηχεϊ τους όρισμούς του ώραιου που έδόθησαν από τον Cousin, στους όποιους κυριαρχούσε ή έννοια της δυνάμεως, και στους όποιους ο Βράϊλας κατώρθωσε νά προσδώσει μεταφυσικήν άκρίβεια με άποχρώσεις θαυμαστές· ύστερα, ή ύπαγωγή των έννοιών του ύψηλου, του χαρίεντος και του γελοίου υπό την έννοιαν του ώραιου· τέλος, ή παράλληλη προσπάθεια έξιδανικεύσεως και έξαντικειμενίσεως της υπερόχου όψεως του δντος.

Ύστερ' άπ' όσα προηγούνται, δέν είναι πιά δυσχερής ή ένταξη του Βράϊλα μέσα στο πλαίσιο της εξέλιξεως της διανοήσεως, ιδιαίτερα στον τομέα του αισθητικού στοχασμού, κατά τον 19ον αιώνα. Άν ο Βράϊλας άκολουθεί τό πνευματικό ρεύμα της εποχής του, παρά τό γεγονός πώς ο ίδιος έπιδεικνύει σημαντικήν πρωτοτυπία· άν υφίσταται άριστοτελικές επιδράσεις, ιδίως άναφορικά προς τις κατηγορίες του δντος και του ώραιου, του χαρίεντος και του γελοίου· άν τείνει προς κάποιον, καντιανής άρχης, άπριορισμόν, μολονότι παραμένει αντικειμενιστής· άν δέν πρέπει ν' άρνηθοϋμε την ύπαρξη, στο έργο του, ώρισμένων έγελιανών επιδράσεων, έστω και

ἐκτάσεως περιορισμένης, ἐπιδράσεων πού ἔχουν, ἄλλωστε, διαπιστωθῆ καί στον ἐκλεκτικισμό γενικώτερα, δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία διὰ τὸ φιλόσοφος μας εἶναι ιδιαίτερα πλατωνίζων ὅσο καὶ ἀριστοτελίζων, ὅπως ἄλλωστε αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν Cousin καὶ τοὺς μαθητὰς του. Ὁ ἴδιος, πάλι, εἶναι φανερό πὼς ἀπομονώνει τὴν ἔννοιαν τοῦ ὡραίου ἀπὸ τὴ γενικὴν ἔννοια τῆς αἰσθητικῆς, σὲ βαθμὸν τόσο μεγάλο, ὥστε, στό ἔργο του, τὸ πρόβλημα τοῦ ὡραίου νὰ μετουσιώνεται, τελικά, σὲ πρόβλημα τῆς θεωρητικῆς αἰσθητικῆς, ἐνῶ ἡ πρακτικὴ αἰσθητικὴ ἀποβαίνει, μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, μελέτη τῆς τέχνης.

Τελικῶς, ἡ πρωτοτυπία τῆς αἰσθητικῆς θεωρίας τοῦ Βραΐλα πηγάζει ἀπὸ τὸν ὀρισμὸ τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος παρέχει τοῦ ὡραίου ὡς «ὑπεροχῆς ὄντοτης». Τὸ ὄν, ἔννοια κεντρικὴ τῆς φιλοσοφίας, καθίσταται, ἀντιστοίχως ὡραῖο ἢ ἀγαθὸν ἀναλόγως τῆς κατευθύνσεως τὴν ὁποῖαν ἀκολουθεῖ ἡ διαδικασία ἀνυψώσεώς του. Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τοῦ Βραΐλα διέπεται ἀπὸ ἐξαιρετικὴν συνοχή, ἡ περὶ τοῦ ὡραίου θεωρία του, θεμελιωμένη ἐπὶ τῆς διδασκαλίας του περὶ τοῦ ὄντος, στηρίζεται σὲ βάσεις ιδιαίτερα σταθερές: θεωρούμενο ὡς ὄντοτης, τὸ ὡραῖο ἐπιβάλλεται ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς συνειδήσεως ὄχι μόνον ὡς ἔννοια ἀφηρημένη, ἀλλὰ καὶ ὡς πραγματικότης, ὡς ἀλήθεια καὶ ὡς ἔκφραση τοῦ ἰδανικοῦ, πραγματικότητος κατ' ἐξοχήν. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴν, τὸ ὡραῖο, ὡς ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας τῆς τέχνης, ἀξίζει νὰ μελετηθῆ ὅσο καὶ ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐπιστήμης. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο καὶ ἡ αἰσθητικὴ εἶναι, οὐσιαστικῶς, μιά *καλλολογία*, δηλαδή μιά *ἐπιστήμη τοῦ ὡραίου*, ὅπως θὰ τὴν ἤθελε ὁ Λένέκουε. Στὴν αὐστηρὴ θεμελίωσιν τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς ἔγκειται, κυρίως, ἡ προσφορά τοῦ Βραΐλα στὴν αἰσθητικὴ διάνοησιν.

Ὁλόκληρη ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Βραΐλα, συνιστᾷ μίαν ὁμόλογη μικρογραφία τοῦ συνολικοῦ του φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ πιὸ γνήσια σύζευξις τῆς νεοελληνικῆς διανοήσεως τόσο πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν πνευματοκρατία ὅσο καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἀνθρωπιστικὴν φιλοσοφικὴν παράδοσιν. Χρειάσθηκε ὁ εὐρωπαϊκὸς ἐκλεκτικισμὸς, τόσο ἔντονα χρωματισμένος ἀπὸ τίς πλατωνίζουσες συνιστώσες του, νὰ υἱοθετηθῆ ἀπὸ ἕνα νεοἑλληνα μαθητὴ τοῦ Πλάτωνος, γιὰ νὰ ἐμφανισθῆ μὲ μίαν ἐντελῶς καινούργια λάμψιν. Γιὰ νὰ συλλάβῃ κανεὶς τὸ νόημα τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ ὑπὸ τὴν πιὸ θριαμβεύουσαν μορφήν του, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν ἐξετάσει μὲς ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Βραΐλα, στό ὁποῖον ὁ ἐκλεκτικισμὸς αὐτὸς ἐπεκτείνεται. Δέν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός πὼς χρειάσθηκε νὰ παρέλθουν ἑβδομηντα περίπου χρόνια μετὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν οὐσιαστικωτέρων ἔργων τοῦ Βραΐλα, πρὶν ἐμφανισθῶν καὶ πάλι στὴν περιοχὴ τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας, ἐργάτες τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου ἀντάξιοι του, δηλαδή ἀθθεντικοί.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Ἐπιστημονικὴ ἀνακοίνωσις πού ἐγινε σὲ κοινὴν Ἐκδήλωσιν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφικῆς Ἑταιρείας, τῆς Ἑταιρείας Φιλοσοφικῶν Μελετῶν καὶ τοῦ Ἰδρύματος Ἐρεῦνης καὶ Ἐκδόσεων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, τὸν Νοέμβριον τοῦ 1984.

1. Πβ. E. Moutsopoulos, *Le problème du beau chez Pétrou Vraïlas-Arménis*, Aix-en-Provence, Ophrys, 1960 (Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines d' Aix, 27).